दृष्टिक्षेपात ..

भारतीय वन अधिनियम 1927
आणि
वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम 1972

राजेंद्र धोंगडे

निवृत्त सहाय्यक वनसंरक्षक,औरंगाबाद

मोबाइल: 9423450504 ईमेल : vanaraj09@yahoo.in

महत्वाच्या सूचना :

पॉवर पॉइंट सादरीकरण व स्वैर अनुवाद असल्याने यास मर्यादा ,शासन किंवा अधिकृत प्रकाशनाचे साहित्य वाचणे आवश्यक .

गेल्या पाच वर्षात राज्यातील क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांसामोर दिलेली व्याख्याने , विचारलेल्या शंका , प्रश्न, घटना, न्यायालयातील प्रश्नोत्तरे यावर आधारीत.

महत्वाच्या व वारंवार वापरात असणाऱ्या भा.व.अ. आणि वजी.(सं)अ. या मधील तरतुदी स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न.

तुलनात्मक तक्त्या मुळे दोन्ही अधींनियमतील सूक्ष्म भेद व साम्य स्थळे समजण्यास मदत॰

भा.व.अ. आणि वजी.(सं)अ. या संबंधी , अलीकडेच प्रकाशित अधिसूचनांमधील महत्वाच्या “प्रदान अधिकारांचा” व महा.वन नियम 2014 , महा. वन्यजीव (सं) नियम 2014 चे संबंधित तरतूदींचा समावेश

विनंती: सुधारणा, दुरुस्त्या , सूचना यांचे मन:पूर्वक स्वागत.

-- राजेंद्र धोंगडे,निवृत्त स.व.सं.

अधिकार व कामकाज (I)	भारतीय वन अधिनियम 1927 (II)	वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, 1972 (III)
व्याख्या /परिभाषा	2(2). वन अधिकारी 2(3) वन अपराध 2(4) वन उपज (a) वंनातून आणलेले असो अथवा नसो (b) वंनातून आणलेले असल्यास	2(12-A) वन अधिकारी 2(n) अपराध (CrPC) 2(36) वन्य प्राणी 2(5) बंदीस्त प्राणी 2(16) शिकार /मृगया 2(31) मृगया चिन्ह

गुन्हा / अपराध	राखीव वनात प्रतिबंध 26(1)(a)ताजी साफसफाई 26(1)(b)आगलावणे 26(1)(c)हंगामा व्यतरिक्त आग सोडणे 26(1)(d) अपप्रवेश,अवैध चराई 26(1)(e)इतर झाडांना इजा 26(1)(f)वृक्ष तोड 26(1)(g)खाणकाम, अन्य वन उपज काढणे 26(1)(h) शेती किंवा अन्य कारणासाठी जमीन विच्छेदन	
गुन्हा / अपराधास शिक्षा	राखीव वन 26(1): 1 वर्षा पर्यन्त कारावास किंवा रु.2000/- पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही आणि असल्यास वनाची नुकसान भरपाई	बहुतेक अभयारण्ये व राष्ट्रीय उद्याने राखीव वन क्षेत्रावर झाली असल्याने ही कलमे वन्यजीव गुन्ह्यात देखील गुन्ह्याचे स्वरूप पाहून लावली जावू शकतात.

गुन्हा /अपराध	<u>संरक्षित वनात प्रतिबंध</u> 33(1)(a)वृक्ष तोड 33(1)(b)खाण काम 33(1)(c) जमीन विच्छेदन 33(1)(d)आग लावणे 33(1)(g) चराई	
अपराधास शिक्षा	<u>संरक्षित वन</u> 33(1) 1 वर्षापर्यंत कारावास किंवा रु.2000/-पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही	

अपराध	वन उपजाची अवैध वाहतूक 41. राज्य शासनास नियम करण्याचे अधिकार महा. वन नियमावली 2014 नि. 31(1)- वाहतूक परवाना नि. 47- हातोडा निशाण	44.विना परवाना मृगया चिन्हांचा व्यवहार करणे 48-A.वन्यप्राण्यांचे वाहतुकीवर निर्बंध 49.परवाना धारका शिवाय बंदिस्त प्राणी खरेदी करणे
अपराधास शिक्षा	महाराष्ट्र वन नियमावली 2014 नियम 82: शिक्षा : 1 वर्षापर्यंत कारावास किंवा रु.2000/- पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही 42. सूर्यास्त ते सूर्योदय कलावधीत अपराध केल्यास तरतुदीच्या दुप्पट शिक्षा	51(1) ज्याअनुसूचि मधील प्राणी असेल त्या प्रमाणे अनु.I व अनु.II भाग II : 3 ते 7 वर्षे कारावास व किमान रु.10000/दंड अन्य अनुसूचि: 3 वर्षपर्यंत कारावास किंवा रु.25000/- पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही.

बनावट निशाणी तयार करणे, निशाणीत फेरबदल करणे /नष्ट करणे , वनाच्या हद्दी खुणा हलविणे नष्ट करणे	63 (a)लकडावर किंवा वृक्षावर बनावट निशाणी उमटविणे (b) लाकूड किंवा वृक्षवरील खऱ्या निशाणीत फेरबदल /नष्ट करणे (c) वनाचे हद्दी खुणात फेरबदल,हलविणे, नष्ट करणे	
अपराधास शिक्षा	63 2 वर्षापर्यंत कारावास किंवा दंड किंवा दोन्ही	

वन्य प्राण्यांची शिकार करण्यास प्रतिबंध		9 : अनुसूचि I,II,III,IV मधील वन्य प्राण्यांचे शिकरीस प्रतिबंध अपवाद कलम.11,12
शिक्षा		51(1) : अनु.I व अनु.II भाग II मधील वन्य प्राण्यांच्या शिकरीस – 3 ते 7 वर्षे कारावास व किमान रु.10000/- दंड इतर अनुसूचि मधील प्राणी – 3 वर्षापर्यंत कारावास किंवा रु.25000/- पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही

विशेष प्रकरणात शिकारीस परवानगी (अपवाद)		11(a) : अनु.I मधील वन्यप्राणी मानवी जीवितास धोकादायक झाल्यास, अपंग वा दुर्धर रोग पिडीत झाल्यास –पकडणे वा मारण्याचे लेखी आदेश देतील. मुख्य वन्यजीवरक्षक (PCCFWL) 11(b) इतर अनुसूचितील प्राणी मानवी जीवितास,मालमत्ता वा पिकास धोकादायक झाल्यास, अपंग वा दुर्धर रोग पिडीत झाल्यास –पकडणे वा मारण्याचे लेखी आदेश देतील. मुख्य वन्यजीवरक्षक किंवा स.व.सं.ते अ.प्र.मू.व.स.(वजी) व.प.अ.- केवळ नीलगाय व रानडुक्कर या साठी सक्षम

WL(P)A 1972
शिक्षा
कलम 51 (1) : 3 ते 7 वर्षे कारावास व किमान रु.10,000/- दंड
51(2): शिक्षा झाल्यास गुन्ह्यात वापरलेली मालमत्ता सरकारजमा
((forfeiture by Court)
(स्थानिक परिसरातील प्राणी/प्रकरणे)

Schedule I	Schedule II
Part I Mammals	**Part 2**
2. Black buck (काळवीट)	1-A Civet (ऊद)
5-B . Chinkara (चिंकारा)	1-B. Common Fox (खोकड)
8- A. Four horned antelope (चौसिंगा)	1-C. Flying Squirrel
8-E . Gaur or Indian bison (गवा)	2-B.Jackal(कोल्हा)
10-A.Giant squirrel (शेकरू)	2-C.Jungle Cat(रान मांजर)
12-B.Indian Elephant(हत्ती)	8. Checkered keelback snake (दिवड)
13. Indian Lion (सिंह)	9.Dhaman(धामन)
15. Indian Wolf(लांडगा)	11.Indian Cobras (नाग)
16-B.Panther or Leopard (बिबट)	14. Russels viper (घोणस)
31-C Sloth Bear (अस्वल)	16.Mongoose (मंगूस)
35. Swamp Deer (बारासिंगा)	
39. Tiger (वाघ)	

WL(P)A 1972
शिक्षा
कलम 51 (1) : 3 to 7 वर्षे कारावास व किमान रु.10000/- दंड
51(2): शिक्षा झाल्यास गुन्ह्यात वापरलेली मालमत्ता सरकारजमा
(forfeiture by Court)

<u>Schedule I Part II</u> <u>Amphibians and Reptiles</u> 1.Agra Monitor Lizard (घोरपड) 1-B, 3,4,8,9,11,12,13,14: Types of Turtles/tortoise (कासवांचे प्रकार) 1-D. Crocodile(मगर) 14-4. Python(अजगर) <u>Part III Birds</u> 3.Great Indian Bustard(माळढोक) 4-A. Hawk(ससाणा) 11.Peafowl(मोर) 24.Vultures(गिधाड)	

शिक्षा

51 (1) : तीन वर्षापर्यंत कारावास किंवा रु.25000/- पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही
51(2): शिक्षा झाल्यास गुन्हयात वापरलेली मालमत्ता सरकारजमा (forfeiture by Court)

<u>Schedule II</u>	<u>Schedule III</u>	<u>Schedule IV</u>
Part I 4-A. Common Langur (वानर) 17-A. Rhesus Macaque (लाल माकड) 22.Wild Dog (रान कुत्रा) 24.Chameleon(सरडा)	2.Barking Deer (भेकर) 5. Spotted deer (चितळ) 12.Hyena (तडस) 14.Nilgai(नीलगाई) 16.sambar (सांबर) 19.Wild pig (रान डुक्कर)	3-A. Five stripped palm squirrel(खार) 4.Hare(जंगली ससा) 4-E. Indian Porcupine (सायाळ) 48.Owls (घुबड) 12(iii) Boidae (मांडूळ....)

गुन्हा नोंद करणे * कोणताही वन अधिकारी	* प्रशासकीय आदेश क्र. -35 महाराष्ट्र वन संहिता खंड-II [मुंबई वन संहिता खंड –II नियम-216]	स्तंभ - II प्रमाणे
जप्ती प्रदान अधिकार : * व.र. ते मु.व.सं # व.र. ते अपर प्र.मु.व.सं(वजी)	* 52(1) जप्ती 52(2) हातोडा उमटविणे व मॅजिस्ट्रेट ला अहवाल देणे	# 50(1) (c) जप्ती 50(4) मॅजिस्ट्रेट समोर सादर करणे
अटक प्रदान अधिकार: * व.र. ते मु.व.सं. # व.र. ते अपर प्र.मु.व.सं(वजी)	* 64(1) अटक करणे 64(2) अटक केलेल्या व्यक्तीस मॅजिस्ट्रेट किंवा पोलिस स्टेशन ला हजर करणे	# 50(1)(c), 50(3) अटक करणे 50(4) अटक केलेल्या व्यक्तीस मॅजिस्ट्रेट समोर हजर करणे

दखलपात्र गुन्हा (अटक वॉरंट शिवाय अटक करण्याचे अधिकार)	<u>संरक्षित वनात</u> कलम 30(c) अंतर्गत राज्य शासनाने अधिसूचने द्वारे खाणकाम,कोळसा/चुना भट्टी, वनउपज काढणे,भूमी विच्छेदन यास प्रतिबंधित केल्यास... <u>इतर सर्व</u>	50(1)(c) –या अधीनियमा विरूद्धचे गुन्हे आणि 50(3) ज्या साठी परवाना लागतो परंतु परवाना दाखविण्यात अपयश आल्यास... वारंट शिवाय अटक
अजामीनपात्र गुन्हे	65 A <u>राखीव वन 26(1)</u> (a)ताजी साफसफाई (b)आग लावणे (f)वृक्ष तोड (g)खाण काम (h)जमीन विच्छेदन 42 वन उपज वाहतूक 63 निशाणी,हद्दी बाबत <u>संरक्षित वन</u> 33(1) (a)(b)(c)(d)(f))h)	तरतूद : CrPC "प्रथम अनुसूची भाग II" इतर अधीनियमा विरुद्ध चे अपराधांचे वर्गीकरण शिक्षा – अनु.I व अनु. II भाग II = 3 ते 7 वर्षापर्यन्त, इतर अनु.= 3 वर्षापर्यंत *[3 वर्षा पेक्ष कमी कारावास - जामीनपात्र व अदखलपात्र]*

चौकशी / अन्वेषण	चौकशी	अन्वेषण
* व.र. ते मु.व.सं. सर्वेअर,रेंजर सर्वेअर ** व.प.अ. ते मु.व.सं. # स.व.सं॰ ते अपर प्र.मु.व.सं.(व जी) @ प्रशासकीय आदेश क्र,43 पृष्ठ 110 मवसं खंड ll	* 72(1)(a) कोणत्याही जमिनीचे ... मोजमाप,सर्वेक्षण,नकाशा, सिमांकन... ** 72(1)(b) साक्षीदारस हजर राहण्यास भाग पाडणे दस्तऐवज ,मुद्देमाल हजार करणे दिवाणी न्यायालयाचे अधिकार 72(1)(c) शोधादेश जारी करणे 72(1) (d) पुरावा स्वीकारणे व नोंदविणे [शपथेवर @]	# 50(8)(a) शोधादेश जारी करणे 50(8)(b साक्षीदारास हजर राहण्यास भाग पडणे 50(8)(c) दस्तऐवज ,मुद्देमाल हजार ठेवण्यास भाग पडणे 50(8)(d) पुरावा स्वीकारणे व नोंदविणे

मॅजिस्ट्रेट समोरील स्विकारहार्यता	72(2) सक्षम अधिकाऱ्याने* आरोपी समोर नोंदविलेला पुरावा * व.प.अ. ते मु.व.सं.	50(9) सक्षम अधिकाऱ्याने # आरोपी समोर नोंदविलेला पुरावा # स.व.सं. ते अपरप्र.मु.व.सं.(व जी)
न्यायालयात फिर्याद दाखल करणे	CrPC. 190(1)(a) , 200(a), प्रथा : वनपाल	55(b) # व.प.अ.ते अपर प्र.मु.व.सं.(व जी)

समरी ट्रायल	67. समरी पद्धतीने खटला चालविणे चे अधिकार @ @ राज्य शासन अधिसूचना MIS.1095/CR -579/F-6 dt.3rd April 1997 प्रमाणे सर्व मेट्रोपोलिटन माजिस्ट्रेट व प्रथम वर्ग न्याय दंडाधिकारी यांना प्राधिकृत केले आहे.	
शिक्षा	1 वर्ष पर्यन्त कारावास किंवा रु.2000/- पर्यन्त दंड किंवा दोन्ही –अशी शिक्षेची तरतूद असलेले प्रकरणे CrPC 262 ते 264 लागू करून समरी ने चालवावी व या अधींनियमा प्रमाणे शिक्षा द्यावी अशी तरतूद	

गृहितक (गृहीत धरणे)	69. वन उपज ही शासनाची मालमत्ता आहे	57. काही विशिष्ट प्रकरणात गृहीत धरण्याची तरतूद बंदिस्त प्राणी किंवा मृगया चिन्ह ताब्यात आहे हे निश्चित झाल्यास ते अवैध असून.... "वैध" सिद्ध करण्याची जवाबदारी त्या व्यक्ति वर ...
वन अधिकाऱ्यास कायदेशीर संरक्षण लोक सेवक : IPC क.21 आठ: ज्या शासकीय अधिकाऱ्याचे गुन्हा रोकणे किंवा घडल्यास नोंदविणे व न्यायालया समोर नेणे कर्तव्य आहे. नऊ : सर्वेक्षण,मालमत्ता मूल्यांकन, करार करू शकणारा	73. व.अ. हा लोकसेवक मानण्यात येतो (I PC कलम 21) 74. सद हेतूने कृत्य केल्यास व.अ. विरुद्ध दावा दाखल करण्यास मनाई	59. व.अ. हे लोक सेवक (I PC कलम 21) 60.व.अ. ने सद हेतूने कृत्य केल्यास त्याविरुद्ध दावा,खटला ,कायदेशीर कार्यवाही करण्यास मनाई

वन अपराधात वापरण्यात आलेली मालमत्ता शासन जमा (confiscate) करण्याची तरतूद *इमारतीलाकूड,सरपण,चन्दन, कोळसा किंवा अधिसूचित वनउपज ही शासनाची मालमत्ता असल्यास....*	61-A : सरकारजमा करण्याचे अधिकार(प्राधिकृतअधिकारी) स.व.सं. उप.वि.व.अ.; वि.व.अ. उप.व.सं. 61-C : रिवीजन मु.व.सं. 61-D : अपील सत्र न्यायालय (30 दिवसात)	51(2): शिक्षा झाल्यास गुन्ह्यात वापरलेली मालमत्ता न्यायालय सरकारजमा करेल [forfeiture by Court]
प्रतिबंधात्मक उपाय ** व.र.ते मु,व.सं.* *# व.र. ते* *अपर प्र.मु.व.सं.(वजी)*	66. प्रत्येक व.अ.*, पो.अ., म.अ.याने वन गुन्ह्यास प्रतिबंध /घडत असल्यास हस्तक्षेप करावा	50(3) परवाना लागणारे कृत्य ,परवान्या शिवाय करत असल्यास व.अ #. ने त्यास रोखून ठेवावे/रोकावे

तडजोड अधिकार: * सवसं ते मुवसं # उपवस ते अपर प्रमुवस(वजी)	68 * (1)(a) क.62,63 वगळता इतर अपराध केल्याचा वाजवी संशय असल्यास प्रा.अ. त्यास योग्य वाटेल तेवढी रकम नु.भ. म्हणून वसूल करेल / तसे हमीपत्र घेईल (b) जप्त मुद्देमाल "स.ज".स पात्र असल्यास योग्य रकम वसूल करून/ हमी घेऊन सोडू शकेल. (2) वरील रकम वसूल केल्यास /हमी घेतल्यास संशयीत व्यक्तीस मुक्त करण्यात येईल. (3) प्रा.अ हे वपअ पेक्षा कमी दर्जाचे नसतील.व नु भ रकम रु.500/ पेक्षा जास्त नसेल.	54 # (1) उपवसं पेक्षा कमी दर्जा नसलेला अधिकारी गुन्हयाचा वाजवी संशय असणाऱ्या व्यक्तीकडून नु भ स्वीकारू शकेल. (2) रकम भरल्यावर सदर व्यक्ति कोठडीत असल्यास मुक्त केला जाईल व त्या विरूढ पुढील कार्यवाही होणार नाही (3)सदर रकम रु.25000/- पेक्षा अधिक नसावी परंतू ज्या अपराधास किमान शिक्षा आहे ते तडजोड होणार नाहीत.

धन्यवाद

राजेंद्र धोंगडे
निवृत्त सहाय्यक वनसंरक्षक
9423450504
Email: vanaraj09@yahoo.in